

Marko Štuhec

## POSKUS UMESTITVE ODNOSA SLOVENCEV DO SRBIJE 1872 V RAZMERJE MED PROTIIVSTRIJSTVOM IN NACIONALNO RADIKALNOSTJO

V šestdesetih in v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja je na Slovenskem pod vplivom pomembnih političnih dogodkov združevanja Italije in Nemčije ter uvedbe dualizma v habsburški monarhiji oživila ideja obračanja k jugoslovanskim narodom in povezovanja z njimi. Ta ideja, ki se pojavi tudi v kritičnem letu 1848, je del širše panslovanske orientacije Slovencev, izhajajoče iz mnenja, da se je slovenski narod ob grozeči nemško-italijanski nevarnosti in ob možnosti razpada habsburške monarhije zaradi svoje majhnosti prisiljen nasloniti na slovansko in delovati kot član velike slovanske družine. Takšna orientacija se izraža v rusofilstvu, večinoma nekritičnem, kaže se v odobravanju češke politike, do državnega zbora in zahtevi, naj tudi slovenski državnozborni poslanci ravna enako, kaže pa se tudi v konkretnih političnih akcijah: na sestanku slovenskih in hrvaških politikov novembra 1870 v Sisku in jugoslovanskem kongresu decembra istega leta v Ljubljani. Svoje mesto v političnih naziranjih, konceptih in pričakovanjih pa ima kot južnoslovanska državna tvorba tudi Srbija.

Slovensko politično gibanje v tem času seveda ni enotno. Že od njegovega začetka v revolucionarni pomladi 1848 ga oblikuje več struj, ki jim je skupno slovenstvo, vsebino in domete le-tega in poti k njegovemu udejanjanju pa vsaka teh struj pojmuje po svoje, v skladu z ideologijo družbene sredine, iz katere je izšla. Že kmalu po obnovitvi ustavnega življenja v Avstriji te struje spet izplavajo na politično prizorišče. Pri tem gre za razcep slovenskega političnega življenja na konservativno in liberalno smer, na staroslovence in mladoslovence, kot se ti dve struji sredi šestdesetih let poimenujeta. Zoperstavljati pa se jima začne tudi po letu 1867 vedno močnejša klerikalna struja, struja, ki se prav tako pojavi že leta 1848. Vsaka izmed njih gleda tudi na odnos do drugih jugoslovanskih narodov, tako do tistih v monarhiji kot do onih izven nje, drugače. Njihova stališča do Srbije bom prikazal z razčlenbo pisanja slovenskih časopisov ob proglasitvi polnoletnosti kneza Milana Obrenovića IV., ki je bila 22. avgusta 1872.

Poglejmo najprej glasilo mladoslovencev Slovenski Narod! Od 20. julija do 3. septembra je izšlo v 15 številkah 26 člankov, ki se nanašajo na proglasitev. Že sama gostota člankov izpričuje veliko zanimanje mladoslovencev za ta dogodek in za Srbijo ter velik pomen, ki mu ga pripisujejo. Prvi članek, ki poroča, da se Beograd pripravlja na svečano proglasitev polnoletnosti kneza Milana, in sporoča, da je beograjska občina tja povabila predstavnike moskovske, kijevske, peterburške in še nad 40 drugih slovanskih občin, se zaključuje: »Bode-li od strani Slovencev kdo šel? Spodobno bi bilo. Saj se Jugoslovani tolikanj premalo drug za drugega pečamo v veliko kvar naše politike in bodočnosti.«<sup>1</sup> Zaključek jasno izraža pojmovanje, da je treba dosedanje, po mnenju mladoslovencev nezadostno sodelovanje okrepiti. V okrepljenem sodelovanju vidijo perspektivno prihodnost. Beograjska svečanost je priložnost za to, priložnost, ki ne sme biti zamujena. Zakaj se Slovenci morajo udeležiti slovesnosti v Beogradu, obširno utemeljuje članek z naslovom Jugoslovanstvo.<sup>2</sup> Pričakuje se, da bo svečanost velikega pomena za jugoslovansko politiko ter s tem tudi za Slovence, saj so Slovenci kljub svojemu »kratkovidnemu in bedastemu do-

<sup>1</sup> Slovenski Narod 20. 7. 1872.<sup>2</sup> Slovenski Narod 27. 7. 1872.

mačinstvu»<sup>3</sup> važen severni del jugoslovanstva in slovanstva. Le-ta pripadnost pa je šele porok za to, da Slovenci sploh so politični faktor. Z naslonitvijo na jugoslovanstvo so povezana pričakovanja, da bo temeljita rešitev že dolgo zorečega vzhodnega vprašanja prinesla močno razvito državo v »neizmerno plodovitem jugu«, ki bo avstrijskim Jugoslovanom in s tem tudi Slovincem moralna in dejanska podpora.<sup>4</sup> Podpora pa je lahko le, če se Jugoslovani med seboj dobro poznajo: »Kajti kdo bode za neznanega, pa naj bil tudi sorodnik, kaj storiti hotel?«<sup>5</sup> In še en pomemben razlog je za pot v Beograd. Na Slovence se namreč v tem času gleda kot na narod brez perspektiv, ki je obsojen na germanizacijo. Proti takemu naziranju nastopa aktivna mladoslovenska politika, ki zahteva, »da se oglašamo, da izve za nas svet, kateri je bil že pozabil, da Slovenec, kje v kotu od Drave do Adrije eksistira, krasno zemljo zavzamlje.«<sup>6</sup> Razlogov je torej precej. Vendar se takoj pojavijo zapleti. Na slovesnost je beograjska občina povabila tudi ljubljansko občino. Ta pa je že od leta 1868 v nemških rokah, zato Slovenski Narod predvideva, da bo odklonila povabilo, hkrati pa ji tudi odreka pravico zastopati Slovence in jo zato diskvalificira že na ravni svojega časnikarskega jezika: »Tudi pa nemajo ljubljansko-nemški možički v Belgradu kaj iskati,« pravi članek in svetuje narodnjakom, »da razloživši naše okoliščine prijave dva narodna moža, ki bosta šla v Belgrad zastopat Slovence.«<sup>7</sup> Jasnó je, zakaj ljubljanska občina ni upravičena iti v Beograd. Tam se pričakuje shod Slovanov, kjer Slovenci morajo biti zastopani, ljubljanska občina pa bi zastopala ljubljanske Nemce. Vendar pa je bila povabljená prav ona, katerikoli slovenski zastopniki bi šli tja pravzaprav nepovabljeni, zato določena nelagodnost: »Sploh pa se obžaluje, da iz Belgrada niso nobenega narodnega društva vabili, temuč samo oficíelno mestno zborništvo. Nepovabljen gost nij pa nihče rád.«<sup>8</sup>

Pričakovanja, da se ljubljanska občina ne bo udeležila slavnosti v Beogradu, so se uresničila, saj je bilo povabilo odklonjeno.<sup>9</sup> Župan Dežman je sicer šel k dr. Bleiweisu in mu obljubil dáti pooblastila za dva odposlanca, ki naj ju slednji predlaga. Proti Dežmanovi nameri pa je na tajni seji nastopil ljubljanski občinski odbor, ki je postavil vprašanje lojalnosti in ostro napadel Dežmana, na kasnejši javni seji pa odklonil povabilo.<sup>10</sup> Tako kot Ljubljana sta zavrnila povabilo tudi Zagreb<sup>11</sup> in Dunaj,<sup>12</sup> Praga pa je sklenila poslati ugledna češka politika Riegerja in Zeithammerja.<sup>13</sup> Zapleti pa se nadaljujejo, ko avstrijska in ogrska vlada občinam prepoveda udeležbo na beograjski slovesnosti. Kot razlog se navede, da je pri državnem aktu v tujini poklicano zastopati državo le ministrstvo.<sup>14</sup> Prepoved je izvala seveda ogorčenje pri Slovanih, pa tudi po nemških časopisih ni naletela na ugoden odmev. Slovenski Narod povzema kritike iz čeških časopisov Pokrok in Narodny Listy ter nemških Wanderer, Vaterland in Neue freie Presse. Pokrok dokazuje, da svečanost ni državni akt, ker jo prireja beograjska občina.<sup>15</sup> Narodny Listy pa opozarjajo, da so se občine že večkrat udeležile uradnih prireditev, tudi takih, ki do države niso bile korektne, in pri tem misli na razne velikonomške manifestacije. Prepoved ocenjujejo kot izraz madžarske sovražnosti do Srbije.<sup>16</sup> Wanderer in Vaterland sodita, da se s tako politiko, ki dela veliko reklamo za Srbijo, hkrati pa ustvarja težave na vzhodu, le krepí slovanska solidarnost.<sup>17</sup> Neue freie Presse pa prinaša vest, da je beograjska občina razposlala vabila občinam

<sup>3</sup> Slovenski Narod 27. 7. 1872.

<sup>4</sup> Slovenski Narod 27. 7. 1872.

<sup>5</sup> Slovenski Narod 27. 7. 1872.

<sup>6</sup> Slovenski Narod 27. 7. 1872.

<sup>7</sup> Slovenski Narod 25. 7. 1872.

<sup>8</sup> Slovenski Narod 8. 8. 1872.

<sup>9</sup> Slovenski Narod 3. 8. 1872.

<sup>10</sup> Slovenski Narod 15. 8. 1872.

<sup>11</sup> Slovenski Narod 13. 8. 1872.

<sup>12</sup> Slovenski Narod 15. 8. 1872.

<sup>13</sup> Slovenski Narod 17. 8. 1872.

<sup>14</sup> Slovenski Narod 17. 8. 1872.

<sup>15</sup> Slovenski Narod 17. 8. 1872.

<sup>16</sup> Slovenski Narod 17. 8. 1872.

<sup>17</sup> Slovenski Narod 17. 8. 1872.

v monarhiji po posvetovanju srbskega zunanjega ministra Matića z AO- poslanikom v Beogradu Kallayem.<sup>18</sup>

Vsi ti zapleti pa ne pomenijo, da Slovenci v Beogradu nismo imeli zastopnika. Tja je 19. avgusta odpotoval glavni urednik Slovenskega Naroda Josip Jurčič.<sup>19</sup> Da pa slučajno ne bi mislili, da je bilo Jurčičevo potovanje v »jugoslovanski Berlin« pot v neznano ali slabo poznano deželo, pogledimo, kaj o Srbiji Slovenski Narod piše, kako je ta njegovemu bralcu znana! Članki o njej se pojavljajo tudi izven okvira obravnavane teme, npr. članek o skrbi srbske vlade za šole.<sup>20</sup> Kot neposredni vir za tekoča poročila se omenjata časopisa Jedinstvo in Vidov dan. V sklopu sestavkov obravnavane teme je izšel tudi obširen sestavek z naslovom K vstolitvi kneza Milana,<sup>21</sup> ki prinaša zgodovino in stanje Srbije. Obdobje do leta 1860 je prikazano le v glavnih potezah, obdobje druge Mihajlove vlade in vladavine namestništva pa podrobneje. Drugo Mihajlovo vladavo označuje izselitev turških prebivalcev iz Beograda 1862 in odhod vojaških posadk iz Srbije 1867, kar je vzrok za živahen razvoj, ki ga ne prepreči niti uboj Mihajla.

Vlado prevzame regentstvo Blaznavac, Ristić, Gavrilović, ki sugerira ljudski skupščini, da izvoli za kneza še mladoletnega Milana in tako konsolidira stanje v deželi. Nato nadaljuje s politiko Mihajla in Srbija doživi razcvet. Gradijo se ceste, železnice, šole. Beograd spreminja podobo, dobi univerzo in gledališče. Posledica teh uspehov je, da Srbijo z izjemo Madžarov spoštuje vsa Evropa.<sup>22</sup>

Ta prikaz zgodovine in stanja Srbije nima zgolj informativnega značaja. Pomeni tudi potrditev Slovencev samih. Uspehi Srbije, so namreč utelesitev osvobodilnega slovanskega duha, duha, ki ga, jasno, participirajo tudi Slovenci. Srbi predstavljajo tako sliko slovenskih možnosti, ki bi se uresničile, če bi bili Slovenci svobodni: »Dajte samo Slovanom, dajte Slovencem sredstva razvijati se kakor Srbi ... in ostrmeli bodele gledali, kaj zmore slovanski duh, ako nij zatrt«.<sup>23</sup> Za afirmacijo slovanstva in slovenstva uporablja Slovenski narod isto sredstvo, kot ga historični narodi uporabljajo za njegovo zanikanje — narodni duh.<sup>24</sup> Vendar pa je med Srbi in Slovenci bistvena razlika, ki pa jo avtor molče preide. Srbi so svoj »slovanski duh« osvobodili sami, Slovencem pa naj to stori neki neimenovani subjekt. Pa to ni edina stvar, ki se v tem članku preide. Madžarom se zelo zamerijo »samo Mongolcev vredni«<sup>25</sup> politični uboji, v zvezi z atentatom na kneza Mihajla pa se nejasno govori o »še nedokončanih notranjih bojih«,<sup>26</sup> prav tako se nič ne pove o Miloševem in Mihajlovem absolutizmu in njunih sporih s skupščino, ne omenjajo se trenja med Obrenovići in Karadževići. Zdi se, da to ni tako pomembno, utegnili pa bi škodovati enovitosti srbskega duha, zaradi katerega svet priznava Srbiji vlogo orientalnega Piemonta »in s tem izreka, da ima Srbija v sebi sposobnost in nadejo postati ono zrno, iz katerega enkrat procvete — podobno kakor po Piemontu italijanska—jugoslovanska edinost in svoboda ali pa vsaj edinost in svoboda slovanskih rodov pod turškim vladarstvom«.<sup>27</sup> Misel o zediniteljski vlogi Srbije je povsem jasna, izražena je celo želja po edinosti in svobodi vseh Jugoslovancev, torej tudi tistih v monarhiji. Tu pa se odpre zelo zapleteno vprašanje odnosa mladoslovencev do habsburške monarhije.<sup>28</sup> Do nje ne kažejo nikakršnega navdušenja, zavedajo pa se, da so Slovenci v evropski politiki preneznaten kamenček, da bi nanjo lahko vplivali. Njihovo delovanje je usmerjeno predvsem v okrepitev narodnega gibanja

<sup>18</sup> Slovenski Narod 20. 8. 1872.

<sup>19</sup> Slovenski Narod 20. 8. 1872.

<sup>20</sup> Slovenski Narod 20. 8. 1872.

<sup>21</sup> Slovenski Narod 22. 8. 1872.

<sup>22</sup> Slovenski Narod 22. 8. 1872.

<sup>23</sup> Slovenski Narod 22. 8. 1872.

<sup>24</sup> F. Zwitter: Slovenski politični prerod 19. stoletja v okviru evropske nacionalne problematike, ZC XVIII 1964, str. 75—153, primerjaj str. 86.

<sup>25</sup> Slovenski Narod 22. 8. 1872.

<sup>26</sup> Slovenski Narod 22. 8. 1872.

<sup>27</sup> Slovenski Narod 22. 8. 1872.

<sup>28</sup> o tem med drugim V. Melik: Slovenska politika ob začetku dualizma 1968, str. 25—59, primerjaj str. 53—58; F. Zwitter: Slovenci in habsburška monarhija, ZC XXL 1967, str. 49—67; Isti: Nacionalni problem v habsburški monarhiji, Ljubljana 1962.

med širokimi množicami. Ta široka politizacija (tabori!) naj omogoči, da se slovenski narod dejanskim in možnim pritiskom zoperstavi kot trdna celota z jasno izraženimi cilji. Avstrija je pri tem podrejenega pomena. Morda bi celo lahko rekli, da obstoja do nje neke vrste čustvena indiferentnost. Slovenski narod v nobenem izmed člankov obravnavane tematike in tudi sicer ne izraža lojalnosti ali pro-avstrijske vneme kot konservativne Novice<sup>29</sup> ali tudi glasilo goriških mladoslovencev Soča.<sup>30</sup> Mladoslovenci sicer ne razvijajo protiaavstrijskih aktivnosti (čeprav ne moremo trditi, da teh sploh ni bilo<sup>31</sup>), toda politično usmerjanje na jug in želja po svobodi in edinosti jugoslovanskih narodov je klica tiste, sicer skoraj do razpada monarhije šibke radikalizacije narodnega gibanja v protiaavstrijskem smislu, ki je v času tik pred I. svetovno vojno jasno artikulirana v gibanju Preporod in znanem predavanju Ivana Cankarja Slovenci in Jugoslovani.

Čeprav se bomo za precej časa oddaljili od teme, s katero smo začeli, je treba pri pravkar povedanem pojasniti odnos med nacionalnim radikalizmom in protiaavstrijstvom in nakazati povezavo mladoslovenskega pojmovanja Srbije kot jugoslovanskega Piemonta z jugoslovanstvom in protiaavstrijstvom preporodovcev. V oboje pa bomo kasneje spet vključili našo prvotno temo.

Najprej bom opredelil pojem nacionalne radikalnosti in sicer v smislu, ki se z običajnim razumevanjem tega termina ne sklada povsem. Kot nacionalno radikalnost označujem tisto politično, gospodarsko in kulturno delovanje, ki prispeva k diferenciaciji slovenske družbene strukture in novi kvaliteti njenega tega ali onega segmenta in nje same kot celote v izrecno slovenskem smislu, ne glede na to, ali ima to slovenstvo meščanski karakter težnje po vzpostavitvi nacionalnih variant buržoaznih družbenih struktur ter zunanje osvoboditve naroda izpod tujstva, ali pa ima proletarski karakter dopolnitve teh struktur (državnost) in zunanje osvoboditve (priključitev Primorske po II. svetovni vojni) ter zlasti notranje osvoboditve naroda (revolucija), ki da nacionalnim strukturam, kolikor jih ne odpravi, novo vsebino.

Konec šestdesetih in začetek sedemdesetih let 19. stoletja imajo značaj nacionalno-radikalne politike volitve 1867, saj je bil volilni uspeh bistveno pogojen z odločno pripravo slovenske stranke, nasprotovanja oportunistični politiki slovenskih državnozborskih poslancev, jugoslovanski kongres in predvsem tabori. Čeprav je pri taborih tudi marsikaj operetnega in daleč od kake radikalnosti, jim daje v celoti radikalni ton zahteva po Zedinjeni Sloveniji in množičnost. Ker politično aktivirajo široke sloje slovenskega prebivalstva, dobi narodno gibanje mnogo večjo globino kot npr. v zvezi z volilnim bojem. (Na Kranjskem je leta 1867 skupno 35.468 volilnih upravičencev, od tega v kmečki kuriji 32.798; volilnih mož, okoli katerih je potekal volilni boj na kmetih, pa seveda še neprimerno manj; samo na Vižmarskem taboru pa je sodelovalo do 30.000 ljudi).<sup>32</sup> Slovenski kmet se za razliko od gibanj 1848, spontaniziranih izrazov nakopičenega revolta, zavestno vključi v slovensko politično gibanje in se podredi meščanskemu vodstvu. Program Zedinjene Slovenije pa razširi njegovo politično obzorje iz ozkega lokalnega okvira na celotni slovenski prostor.

Ne trdim, seveda, da so bile široke množice udeležencev v odnosu do mladoslovenskih iniciatorjev, organizatorjev in voditeljev taborov povsem pasivne. Spominimo se npr. na zavrnitev 5. resolucije sevniškega tabora maja 1869 ali pa na preprosto dejstvo, da je na tabore prihajalo veliko ljudi, ki jih je torej že bilo moč aktivirati v narodnem smislu. Vendar pa je oblikovanje politične klime in javnega mnenja bistveno močnejše prihajalo od strani advokatov, odvetniških koncipientov, duhovnikov, učiteljev, profesorjev, podjetnikov, zdravnikov, državnih uradnikov in

<sup>29</sup> Novice 21. 8. 1872.

<sup>30</sup> Soča 29. 8. 1872.

<sup>31</sup> M. Rode: Nekaj podatkov o Janezu Poharju, ZČ XXII 1968, str. 97–105.

<sup>32</sup> V. Melik: Volitve na Slovenskem, Ljubljana 1965 — za volilne upravičence glej str. 48, 216 in

vaških veljakov, v glavnem torej od strani malomeščanske inteligence. Slovenski kmet se je odrekel politični samostojnosti, ki je 1848 bistveno prispevala k odpravi fevdalnega sistema,<sup>33</sup> v zameno pa je postal Slovenec. Trditve Mitje Ribičiča v njegovem ideološko spervertiranem uvodu h katalogu Taborsko gibanje na Slovenskem, da je »taborsko gibanje v letih svojega delovanja priborilo slovenskemu narodu vrsto koncesij in potegnilo v hudo krizo tradicionalno klerikalno politiko, ki se je morala prilagoditi demokratičnim težnjam množic«,<sup>34</sup> ne držijo. Ne le, da taborsko gibanje ni prineslo nobenih konkretnih političnih koncesij (prepoved taborov, zaboga, ja ni koncesija); nekaj teh je prinesla, ali ni to zvičajnost uma, šele nenačelna in krmežljava slovenska politika v Taaffejevi dobi;<sup>35</sup> tudi tradicionalna klerikalna politika ni mogla zaiti v krizo, ker je v letih 1868—1871 o klerikalni politiki še zelo težko govoriti, sploh o tradicionalni. O njeni domnevni prilagoditvi demokratičnim ljudskim množicam pa še tole: klerikalna politika, ki je v tem času šele na začetku svojega vzpona<sup>36</sup> (čepprav je prisotna že prej), je v devetdesetih letih preko svoje politične institucije SLS in njenih gospodarskih organizacij te ljudske množice z njihovimi demokratičnimi težnjami vred krepko objela<sup>37</sup> in jih s kratkim presledkom po I. svetovni vojni, kljub trenjem s plebejsko smerjo, tudi kar čvrsto držala še tja v trideseta in štirideseta leta našega stoletja. Tudi v obdobju hude krize slovenskega kmeta se demokratične težnje ljudskih množic često izlijejo le v regresijo — izselitev.

Navedena stališča o taborih se bistveno razlikujejo od Kardeljeve analize taborov: »Dualizem pomeni za Slovence potemtakem prelom, kajti ves njihov politični boj je odslej imel nove oblike in nove ostrine. Razgibal je ljudske množice, a te so vsilile oportunističnemu vodstvu vsaj za nekaj časa neka radikalnejša politična sredstva in radikalnejše politične parole... Aktivizacija teh množic je potisnila v ospredje liberalnejše elemente, ki so pod pritiskom množic nastopali z radikalnejšimi gesli. Iz takega položaja so izšli veliki tabori, ki so jih prirejali po vsej Sloveniji in so zares mobilizirali desettisoče ljudskih množic...«<sup>38</sup> Kardelj je za trenutek spregledal dejstvo, da ljudske množice niso a priori napredne, radikalne, demokratične. Njih reagiranja so bistveno pogojena s tem, kako doživljajo svoj odnos do družbenih pogojev lastne eksistence. Zlasti v kriznih družbenih situacijah, ko razpadejo tudi vladajoči ideološki odnosi in prakse, in v primeru, da vladajoči razred na krizo ne najde hitrega odgovora, zaradi česar se tudi vladajoča ideologija ne more ustrezno hitro regenerirati, nastane ideološki vakuum, kamor lahko vdrejo različne ideologije, ki jih ljudske množice sprejmejo. To so lahko različni tipi tako revolucionarnih kot tudi reakcionarnih<sup>39</sup> ideologij. Lahko pa posamezni sloji, ki so bolj ali manj spontano izkusili skupen položaj in interese, te interese sami formulirajo in delujejo v skladu z njimi.<sup>40</sup> Zadnja možnost označuje gibanje slovenskih kmečkih množic leta 1848.

Njihove radikalne zahteve in nastopi so prav takšno spontano novo dožemanje lastnega družbenega položaja. V tem dožemanju pa se kmet ne počuti ogroženega v svoji etničnosti, za oblikovanje njegovih zahtev in akcij je vprašanje nacionalnosti irelevantno, v narodnem smislu se z izjemo v Slovenskih goricah<sup>41</sup> ne aktivira. Ker pa kažejo vse smeri slovenskega meščanstva za kmetove zahteve prav malo razu-

<sup>33</sup> Gestrin-Melik op. cit., str. 97; Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Ljubljana 1980 — Zgodovina agrarnih panog II, str. 529.

<sup>34</sup> Taborsko gibanje na Slovenskem, Ljubljana — Ljutomer 1981, str. 4.

<sup>35</sup> V. Melik: Slovenska politika v Taaffejevi dobi, ZC XXIX 1975, str. 109—118, primerjaj str. 110—113.

<sup>36</sup> V. Melik: Sprememba programa slov. polit. tabora v letu 1867, ZC XIX—XX, str. 307—315.

<sup>37</sup> J. Pleterski: Nekaj vprašanj slov. zgodovine v desetletju 1894—1904, ZC XXXI 1977, str. 7—23, primerjaj str. 14—19.

<sup>38</sup> E. Kardelj: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1957, str. 247—248; Sperans: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1939, str. 153.

<sup>39</sup> Glej npr. za fašizem Debenjak: Adorno in njegova kritika nekega ideologema, uvodna študija v Adorno: Zargon pravdnosti, Ljubljana 1972, str. 7—32.

<sup>40</sup> M. Kerševan: Razredna analiza in marksistična družbena teorija, Ljubljana 1980, primerjaj str. 47.

<sup>41</sup> Gestrin-Melik: v op. 32 cit. delo, str. 108.

mevanja, ostajata obe gibanji ločena tokova, ne da bi drug na drugega vplivala. (Če izvezamo ustanovitev meščanskih narodnih straž — posledico strahu pred kmeti.) Povsem jasno je torej, da programa Zedinjene Slovenije, najradikalnejši dosežek buržoazne nacionalno-politične misli,<sup>42</sup> ki ji tudi proletarska misel ni imela kaj dodati, ni diktiral »zdrav narodni nagon«,<sup>43</sup> ampak je delo čisto določenih krogov meščanske inteligence: kroga dunajskih Slovencev in Matije Majarja v Celovcu.<sup>44</sup> »Borbeno demokratično čustvo slovenskih ljudskih množic«<sup>45</sup> je bilo takrat obrnjeno v čisto drugo smer. Z diferenciacijo kmečkega prebivalstva nastali sloj vaških veljakov, ki se prilagaja tehničnemu dvigu kmetijske proizvodnje, vlaga vanjo kapital in reorganizira kmetijski obrat,<sup>46</sup> je s svojim vplivom dober prevodnik liberalne buržoazne ideologije na podeželje. Tabori pa so triumf prav liberalnega nacionalnega programa (ne liberalnega programa v celoti!). Kardelj daje sicer prödorne analize tako revolucionarnega leta 1848, kjer pokaže vzroke za mimobežnost kmečkega in meščanskega gibanja,<sup>47</sup> kot obdobja konca šestdesetih in začetka sedemdesetih let.<sup>48</sup> Toda njegova postavitev ljudskih množic, v tem primeru kmečkih množic, za nosilca nacionalno radikalne misli in akcije ne drži. Ta stališča so verjetno vsaj posredno posledica tiste recepcije marksistične misli, ki je oblikovala slovenske komuniste v 30. letih in dajala podlago njihovu teoretičnemu razmišljanju in politični akciji. Prav slednja pa je v navedeno pojmovanje neposredno vpeta. Ko napravi ljudske množice za nosilca narodnega gibanja že v 19. stoletju, premakne Kardelj za 70 oziroma 90 let nazaj tisto, kar je njegova aktualna politična naloga in cilj: z revolucionarno ideologijo prebiti tisto ideologijo zdaj povsem drugače strukturiranih ljudskih množic, ki je v bistvu ideologija vladajočega razreda, in jih pripeljati na pozicijo subjekta narodne in socialne revolucije.<sup>49</sup>

Po opredelitvi nacionalne radikalnosti, njenih nosilcev in taborov kot njene poglavitne politične oblike konec šestdesetih in začetek sedemdesetih let pogledimo, v kakšnem odnosu je ta radikalnost s protiaavstrijstvom, oziroma v kakem odnosu je do monarhije naspolh. Že samo dejstvo, da so na taborih govorili o Avstriji in zvestobi cesarju ter prepevali cesarsko himno,<sup>50</sup> pokaže, da protiaavstrijstvo ni tisti kriterij, po katerem bi vedno in povsod merili nacionalno radikalno politiko.<sup>51</sup> Nič ne spremeni dejstva o prisotnosti zvestobnih elementov na taborih sicer, pravilna ugotovitev, da je bilo tam prisotno proavstrijstvo obramba pred očitki protiaavstrijstva s strani nemških in italijanskih nasprotnikov in plod hladnega političnega računa,<sup>52</sup> oziroma, da je bilo poudarjanje navezanosti na monarhijo pri sestavljalcih različnih narodnih programov in pisih člankov rezultat različnih nagibov.<sup>53</sup> Za konkretno situacijo je pomembnejše to, da so govorili o zvestobi cesarju in prepevali cesarsko himno. Udeleženci taborov je gotovo niso prepevali z mislijo, da je to lakavost politične taktike, ki naj prelisiči narodne in politične nasprotnike, poli-

<sup>42</sup> O radikalnosti programa Zedinjene Slovenije ni treba izgubljeti besed. Dodajmo pa še en vidik. Zahteva po slovenski teritorialni avtonomiji je hkrati tudi zahteva po diferencirani družbeni strukturi.

<sup>43</sup> Kardelj: op. cit., str. 213; Sperans: op. cit., str. 124; glej tudi pripombo prof. Zwittra v op. 24 cit. delu, str. 110.

<sup>44</sup> F. Zwittra: prav tam, str. 110–112.

<sup>45</sup> Kardelj: op. cit., str. 214; Sperans: op. cit., str. 124 — v tekstu prve izdaje je formulacija nekoliko drugačna. Atribut »borbeno-demokratično« je dodan v drugi izdaji. Toda ta razlika je povsem nepomembna.

<sup>46</sup> Zgodovina agrarnih panog II, str. 530.

<sup>47</sup> Kardelj: op. cit., str. 203–227, zlasti stran 217–219; Sperans: op. cit., str. 116–136.

<sup>48</sup> Kardelj: op. cit., str. 228–272; Sperans: op. cit., str. 137–172.

<sup>49</sup> Kardelj odlično analizira socialno strukturo slovenskega naroda pred 2. svetovno vojno in prisotnost vladajoče ideologije med ljudskimi množicami (Razvoj..., str. 380 in dalje, oziroma str. 242 in dalje). Prav tako mu je jasno, da kmečki sloji niso sami po sebi nosilci nacionalne radikalnosti (primerjaj Razvoj..., str. 11, 19, 50, 52, 186, 337 oziroma 15, 18, 30 do 32, 103, 213). Pripisovanje vloge ljudskim množicam 19. stoletja, ki je niso imele, je pač predvsem posledica Kardeljeve revolucionarne angažiranosti. Še pojasnilo o terminu ljudske množice. Uporabljam ga, čeprav ni nobena sociološka kategorija (kot tudi »zdrav narodni nagon« ne), ker ga je uporabljal Kardelj. Iz branja Razvoja slovenskega narodnega vprašanja tako po službeni dolžnosti kot zaradi čustva zvestobe se je ta termin prikradel v tisti pravišnji žargon, s katerim današnji Juriji z meritornostjo absolutnega vedca presojaajo zmajski preteklost in v njej znova in znova dosegajo bleščeče zmage.

<sup>50</sup> V. Melik: Tabori 1868–1871, v Taborsko gibanje na slovenskem, str. 17.

<sup>51</sup> primerjaj J. Pleterski: O nekaterih vprašanih slovenske politične zgodovine v zadnjem desetletju pred prvo svetovno vojno, ZC XXXIII 1979, str. 203–220, glej str. 209.

<sup>52</sup> v opombi 50 citirano delo, str. 17.

<sup>53</sup> V. Melik: v opombi 28 navedeno delo.

cijske špiclje, oblasti in morda še koga. Prepevali so jo in prisegali cesarju zvestobo z iskrenim navdušenjem ali pa z iskrenim ravnodušjem, za vprično politiko ni važno. Važno pa je, da je pravkar postali Slovenec na taborih hkrati z Zedinjeno Slovenijo, jedajo in pijačo dobil servirano tudi tisto, kar je v bistvu hotelo prepričati, da bi Slovenec sploh postal, in kar mu je že bilo in mu še bo servirano: najpomembnejšo in pravzaprav edino relikvijo iz inventarja državne ideološke ropotarnice — cesarja! Pa našim mladoslovenskim prijateljem tega ne gre zameriti, saj niso počeli nič posebnega, in tabori ne izgube niti kančka svojega pomena. Kasneje pa bomo pokazali, kako so v neki drugi, res bistveno manj udarni politični situaciji ravnali drugače.

Problem protiaustrijskega in nacionalne radikalnosti pa se zastavlja še drugače. Zastavlja se kot vprašanje razmerja med slovenskim nacionalnim gibanjem in njegovim razvojem ter temeljnimi predpostavkami habsburške monarhije, razmerja, postavljenega v okvir razvoja kapitalističnih družbenih odnosov in njihove reprodukcije. Določeni stopnji kapitalističnega proizvodnega načina je za njegovo reprodukcijo najustreznejše (ne pa tudi edino!) mesto menjave kapitala, blaga in delovne sile jezikovno-etnična struktura, ki jo sam ta proizvodni način v dolgotrajnem in neenakomernem procesu preoblikuje v novo obliko globalne družbe — narod. Iz teh integracijskih procesov zrastle nacionalna zavest in nacionalna kultura postaneta tisto polje, kamor njun nosilec — meščanstvo umesti svoj specifični razredni interes, doživljen in predstavljen kot splošen nacionalni interes. Ko postaja kapitalistični proizvodni način dominantni proizvodni način in kapitalistični družbeni odnosi z njim specifično razredno delitvijo dominantni družbeni odnosi, zajema nacionalna zavest ne le tiste sloje, ki so nanj že neposredno vezani, ampak tudi tiste, ki bodo to šele postali. Z osvojitvijo politične oblasti — države, kar se je izvršilo na različne načine bodisi kot revolucija ali kot sorazmerno spontan prevzem oblasti v povezavi s prejšnjim vladajočim razredom (ki se v bistvu poburžoazi), in v različnih okvirih, bodisi v že oblikovanih bolj ali manj etnično čistih državah, bodisi, da je bilo te treba šele ustvariti, razbije buržoazija tudi vladajoče ideološke aparate države (IAD)<sup>54</sup> in ustvari nove. Med meščanskimi IAD-i pripade najpomembnejše mesto šolskemu,<sup>55</sup> ki postane poglavitni posrednik nacionalne ideologije, tega za reprodukcijo na ravni globalne družbe — nacionalne države — neobhodno potrebnega ideološkega sklopa. Nacionalna ideologija izriva religijo, najpomembnejši ideološki sklop fevdalne družbe, v sfero zasebnosti, država se postopoma emancipira od nje in se utemelji v Narodu. Zapletenost te utemeljitve naj ilustriram na primeru francoske revolucije! Revolucija sicer uniči<sup>56</sup> religiozni IAD — katoliško cerkev, najpomembnejši IAD ancien régime, vendar pa njena radikalna faza (jakobinska diktatura) ustvari novo obliko religije, kult najvišjega bitja.<sup>57</sup> Pod njega subsumira vse vrednote, na katerih temelji in se reproducira celota družbenih odnosov. Najpomembnejše mesto med njimi pripade francoskemu narodu in njegovi suverenosti. S tem vpelje nova religija na teološkem nivoju narod kot temeljno skupnost, kjer nastajajo in se reproducirajo (in tudi spreminjajo) kapitalistični odnosi, narod, ki že obstoja kot revolucionarna praksa prav teh odnosov. Pri kultu najvišjega bitja gre torej za post festum religiozno potrditev naroda. Temelj francoske države v letu II, suvereni francoski narod in konkretna, v smislu ekskluzivnosti francoščine izvajana jezikovna politika<sup>58</sup> sta religiozno posredovani. Emancipacija nacionalne ideologije, ideološkega temelja meščanske države, je daljši, včasih tudi protisloven proces, vendar pa lahko za zadnjo tretjino 19. stoletja trdimo: evropske države tega časa so buržoazne nacionalne države.

<sup>54</sup> glej L. Althusser: Ideologija in ideološki aparati države, zbornik Ideologija in estetski učinek, Ljubljana 1980, str. 38–99, primerjaj 53.

<sup>55</sup> prav tam, str. 58–62.

<sup>56</sup> za politiko revolucije do cerkve glej Mathiez: Francoska revolucija 1, Ljubljana 1936, str. 118–127.

<sup>57</sup> prav tam, str. 127 in predvsem Mathiez: Robespierre et l'Être Supreme, v Études sur Robespierre, Paris 1978, str. 154–182.

<sup>58</sup> F. Zwitter: V opombi 24 citirana razprava, str. 81.

Med njih pa se prav tako kot carska Rusija in Turčija ne more uvrstiti habsburška monarhija. Kot država neenakopravnih narodov njen realni temelj ni nacionalna skupnost in njena ideologija ni nacionalna ideologija. Njeni temelji so armada, birokracija, plemstvo in cerkev.<sup>59</sup>

Prvi dve spadata v represivni aparat države, druga dva pa v fevdalni IAD. Plemstvo je ostanek starega političnega (stanovskega), za cerkev pa smo že ugotovili, da je najpomembnejši fevdalni IAD. Ideološki izcedek teh institucij je zvestoba cesarju in dinastiji kot vrhu piramid vojaške, birokratske in plemiške hierarhije in božjemu izbrancu. Zvestoba cesarju po božji milosti je glavni ideološki sklop države in njena poglavitna ideološka opora v bolj in bolj zaostreni nacionalni situaciji, posledici napredovanja podrejenih narodov. Hkrati pa je tudi pravi izraz nacionalne neenakopravnosti. Celovit napredek avstrijskih (avstro-ogrskih) narodov je s svojo težnjo po emancipaciji že sam po sebi protiaavstrijski, saj do nje v monarhiji ni bilo možno dospeti.<sup>60</sup> V optiki celote mednacionalnih odnosov in v zgodovinski perspektivi je slovensko narodno gibanje že s svojo prisotnostjo protiaavstrijsko, v kolikor ohranja kontinuiteto nacionalne radikalnosti (kakor ssem jo opredelil zgoraj), ki je pogojila že sam njegov nastop v 18. stoletju. Nacionalna radikalnost, pogoj razvoja slovenskega naroda, je torej nujno protiaavstrijska, ne glede na osebno prepričanje in želje ter javno delovanje njenih nosilcev v tem oziru.

Postavi pa se vprašanje, koliko so to zgodovinsko perspektivo, namreč, da razvoj nacionalnih skupnosti v smeri diferencirane buržoazne družbe vodi v razpad monarhije in je torej protiaavstrijski, zapopadle vprične generacije. Zanimivo je stališče Antona Auersperga v letu 1848: »Möge Slovenia noch eine Weile an dem Arme ihrer älteren Schwester wandeln, dieser Leitung darf sie sich nicht schämen, sie ist zwar keine Minderbegabte, aber doch die Jüngere. Wenn sie einst Tage ihrer vollständigen Reife erreicht hat, dann wird auch die Trennung natürlich und darum minder schmerzhaft seyn«.<sup>61</sup> Clam-Martinic pa je 1860 ob razpravljanju o novi organizaciji Avstrije mnenja, naj jo sestavljajo zgodovinske dežele, saj bi oblikovanje etničnih enot vedlo v razpad monarhije.<sup>62</sup> Isto vprašanje pa se zastavi še z drugega vidika, namreč, koliko je bilo v zavesti vpričnih generacij prisotno nasprotje med nacionalno ideologijo, ki posameznika interpelira v Slovenca (Čeha, Hrvata...), in ideologijo zvestobe cesarju, ki ga interpelira v podložnika Njegovega apostolskega Veličanstva, torej prav v Ne-slovenca (Ne-čeha, Ne-hrvata...). Kako je bilo torej možno (in možno je bilo!) biti hkrati zaveden Slovenec in lojalen državljani, Slovenec in Ne-slovenec? Mislím, da zato, ker je to diskrepanco, še preden je sploh prodrla v zavest velike večine Slovencev, razrešila kar zgodovina sama.

Če smo do sedaj ugotovili, da nacionalno-radikalna politika v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja ni radikalna zato, ker bi bila protiaavstrijska, da pa je slovensko nacionalno gibanje, v kolikor vsebuje elemente radikalnosti, v zgodovinski perspektivi že samo po sebi protiaavstrijsko, pa poskusimo dati pomen tudi tistemu protiaavstrijstvu oziroma nerazpoloženju do monarhije, ki je tudi v tem času nedvomno prisotno, čeprav na vprično politiko ne vpliva.<sup>63</sup> Pri tem ne bom navajal in analiziral tistih manifestacij protiaavstrijstva, o katerih je bilo napisanega že dovolj tehtnega.<sup>64</sup> Spet se bom povrnil k pisanju Slovenskega Naroda o Srbiji (in še čem drugem) avgusta 1872 in zraven pritegnil tudi druge o tem pisoe, pa tudi ne-

<sup>59</sup> isti: Nacionalni problemi..., str. 206.

<sup>60</sup> prav tam, str. 207; primerjaj v opombi 24 cit. razpravo, str. 84.

<sup>61</sup> V opombi 24 citirana razprava, str. 124, opomba 98.

<sup>62</sup> prav tam, str. 140, glej tudi Nacionalni problemi, str. 124.

<sup>63</sup> D. Kermauner: O nekaterih krivih prijemih v političnem zgodovinopisju, ZC XVII, str. 225–254, glej str. 237, 246.

<sup>64</sup> Poleg v opombi 28 in opombi 31 citiranih razprav glej tudi V. Melik: Slovensko narodno gibanje za časa taborov, ZC XXIII, 1969, str. 75–88, primerjaj str. 86–88; D. Kermauner: Nekaj kritičnih pripomb k razpravljanju dr. K. Milutinovića v tem časopisu, ZC XIV 1960, str. 203–217; isti: Hegemonistična prekonstrukcija jug. kongresa v Ljubljani 1870, ZC XIV, 1962, str. 81–144; isti: V opombi 62 citirano delo; F. Zwitner: Nekaj problemov okrog Jugoslovanskega kongresa 1870, ZC XIV, 1962, str. 145–170; isti: Odgovor polemiknemu izkrivljanju, ZC XVIII, 1964, str. 234–250.

pisoeče časopise na Slovenskem. Tovrstno pisanje je eden od izrazov jugoslovanstva in je bilo zlasti močno v drugi polovici 1870 in prvi polovici 1871.<sup>65</sup> Jugoslovanstvo pa je v nekem smislu in pri nekaterih svojih privržencih izraz protiaustrijskega ali pa vsaj nerazporejenosti do Avstrije oziroma AO. S primerjavo stališč slovenskih časopisov do Srbije bom poskušal utemeljiti zgornjo trditev.

Poglejmo Zgodnjo Danico! Ta o Srbiji in ustoličenju novega kneza ne napiše niti najbolj skopega poročila. Spričo njene katoliške ekskluzivnosti je razumljivo, da o nastopu pravoslavnega vladarja ne izgublja svojih dragocenih sil, tako potrebnih ji na drugem polju. Vendar pa ji pojem jugoslovanstva in jugoslovanske solidarnosti ni tuj. Izpeljuje ga iz splošne slovanske vzajemnosti, ki naj temelji na katoliški veri: »Ker pa je le v katoliški veri neskaljena in zveličavna resnica, torej je največjega milovanja vredno, kar Slovane tiče, to, da smo razdžani v veri in, da je sedanjí čas tudi toliko katoličanov samih, v svoji veri v nemarnih. Kolikor zgodovina priča, ni dvomiti, da so si Slovani sploh svoje razdžanje v narodnosti nakopali s svojim razdžanjem v veri. Kolik napredek v slovstvu vsih verst bi se bil lahko zgodil, ako bi bili vsi Slovani ostali katoličani in bi si bili kakor bratje v tem pomagali in koliko bi bilo moči v tem zoper potujčevanje! Povernjenje odpadnih in razkolnih Slovanov h katoliškemu studentu žive vode naj napravi mir med vsemi slovanskimi brati.«<sup>66</sup> Konkreten primer tako pojmovane jugoslovanske solidarnosti pa je akcija: Slovenci, pomagajmo bratom v Turčiji, vzpodbujena s tako naslovljenim člankom.<sup>67</sup> Gre za pomoč bosanskim in hercegovskim katolikom, katerih pogoji za versko življenje so »preborni.«<sup>68</sup> Potem, ko jih avtor opiše, vpraša: »Slovenci, ali zamorete še dalje terpeti to zapuščenost in nespodobnost?« Z gorečnostjo inkvizitorja pribije: »Ne, nič več ne! Pomagati jim moramo.« In doda: »To bo za nje in za nas dobro.«<sup>69</sup>

Za uresničitev te blage misli je bil v Ljubljani ustanovljen odbor, ki naj bi zbiral in v Bosno pošiljal prispele darove in denar.<sup>70</sup> In uspeh te verjetno prve vaje Slovencev v jugoslovanski solidarnosti? Kot je razbrati iz Danice odziv ni bil zelo velik.<sup>71</sup> Kakor vidimo iz navedenih člankov in iz opustitve poročanja o beograjskih svečanostih, klerikalna jugoslovanska razmišljanja tega časa izključujejo Srbe (in s tem tudi druge pravoslavne Jugoslovane), saj seveda niso računali na njihovo »povernjenje h katoliškemu studentu žive vode«.

Med pisanjem Slovenskega Naroda, Soče in Novic na prvi pogled ni razlik, če izvzamemo morda strastnost, s katero piše Slovenski Narod. Vsi izrekajo Srbiji priznanje za dosežene uspehe, se jih veselijo in želijo najbolje tudi v prihodnje. Prav tako izražajo nezadovoljstvo z vlado zaradi njenega odnosa do Srbije, napadajo Madžare, po njihovem mnenju glavne srbske sovražnike, in zlivajo svoj bes na AO konzula v Beogradu Kallaya (obskurni Kallay).<sup>72</sup> Vendar pa so med njimi bistvene razlike.<sup>73</sup> Kako utemeljuje Slovenski Narod nujnost, da se Slovenci pojavijo v Beogradu, smo že videli. Enake razloge navaja tudi Soča, saj »bode v Belgradu zraven domače srbske slovesnosti tudi shod Slovanov vseh panogov. In v resnici ima ona srbska slovesnost velik pomen za celi slovanski, posebno pa za jugoslovanski svet.«<sup>74</sup> Novice pa so drugačnega mnenja. Proslavi Milanove polnoletnosti ne pripisujejo pomena obče slovanskega shoda in priložnosti za širšo uveljavitev Slovencev. Povabilo beograjske občine Ljubljani razumejo dobesedno. Kdorkoli že bi tja šel, bi

<sup>65</sup> I. Prijatelj: Slovenska kulturno politična in slovstvena zgodovina 1848–1895 III, Ljubljana 1968, str. 183–229.

<sup>66</sup> Zgodnja Danica, 7. mal. travna 1872.

<sup>67</sup> Zgodnja Danica, 12. mali serpanj 1872.

<sup>68</sup> Zgodnja Danica, 12. mali serpanj 1872.

<sup>69</sup> Zgodnja Danica, 12. mali serpanj 1872.

<sup>70</sup> Zgodnja Danica, 12. mali serpanj 1872.

<sup>71</sup> Zgodnja Danica, 19. mali serpanj 1872.

Zgodnja Danica, 9. veliki serpanj 1872.

Zgodnja Danica, 16. veliki serpanj 1872.

Zgodnja Danica, 30. veliki serpanj 1872.

Zgodnja Danica, 13. kimovec 1872.

Zgodnja Danica, 6. gruden 1872.

<sup>72</sup> Novice, 21. 8. 1872.

<sup>73</sup> D. Kermauner je nasprotnega mnenja. Glej v opombi 63 cit. delo, str. 251.

<sup>74</sup> Soča, 1. 8. 1872.

bil zastopnik Ljubljane, ne pa Slovencev. Tako kot Slovenski Narod tudi Novice predvidevajo, da bo ljubljanski občinski svet zavrnil povabilo in mu tudi zanikajo sposobnost za tako pot, vendar apelirajo na župana Dežmana, »naj v spomin na njegovo nekdanjo navdušenje za slavo Slovanov obrne ves svoj vpliv do mestnega odbora na to, da se pošljeta dva narodna moža kot zastopnika ljubljanske občine v Beograd, kajti — še enkrat povdarjamo — prijaznost bi se povračala z neprijaznostjo, ako bi se to ne zgodilo.«<sup>75</sup> Omenili smo že neuspeh Dežmanovega posredovanja, dodajmo pa še, da so Novice to sicer obžalovale, niso se pa nič razburjale ali poskušale najti novo rešitev. Tudi povezave med Slovenci in Srbi ne vidijo posredovane po slovanskem duhu in zato ne vidijo neločljivosti obeh narodov. Pravzaprav abstraktni pojem »slovanski duh« Bleiweisovemu pragmatičnemu umu pač ni mogel biti, tako kot Slovenskemu Narodu, temelj napredka Srbije; ta je bil, v slogu zmerne konservativnosti Novic, rezultat dobre politike namestništva, ki je »z bistrim očesom brž našlo pravo pot, ki jo je kazala večina narodova, držeča se onega zmernega napredka, ki le po dobrem preudarku novo stavi na mesto starega, ne prezira narodovega čutja in ne buta z glavo skozi zid.«<sup>76</sup> Ta razlika pa ne pomeni zgolj različnih stališč liberalnega in konservativnega časopisa, liberalnega in konservativnega tabora, pomembna je tudi z vidika bralca. Temu Novice sicer posredujejo »ljubav do naših nam po narodu milih bratov«,<sup>77</sup> vendar pa mu ne omogočijo, da bi se ogledoval v Srbih. Skratka, na podlagi pisanja Slovenskega Naroda lahko Slovenec samega sebe ogleduje v Srbu, na podlagi pisanja Novic pa ne. Tudi glede pričakovanj v zvezi s Srbijo opazimo velike razlike. Oba liberalna časopisa polagata v njeno prihodnjo politiko velike upe. Stališča Slovenskega Naroda smo že prikazali,<sup>78</sup> Sočina so zelo podobna. Po njenem mnenju je naloga Srbov, da na turških razvalinah ustvarijo, novo, močno državo, kajti »Srbija, ta mlada država bodočnosti (Zukunftstaat, kakor jo isti Nemci imenujejo) ima res veliko prihodnost... Kot izgledna država bode ostalim, posebno pa pod polumescem zdihajočim krščansko-slovanskim narodom na balkanskem poluotoku postala jugoslovanski Piemont.«<sup>79</sup> Tudi Soča koketira z mislijo, da bi utegnila Srbija kdaj postati združevalec Jugoslovanov. V Novicah česa podobnega ni zaslediti, prav tako ni navdušenih »živio« pasusov (»Bog živi mladega kneza Milan M. Obrenovića IV. na diku i slavu Srbije in vse Jugoslavije! Živio!«<sup>80</sup> Znotraj staroslovenskih političnih računov so Srbiji odmerjene le dobre želje za napredek. Možnost, da »hitro, naenkrat, iznenada pride lahko našim bratom v jugu, njih Cavour ali Bismarck, kateri bode z močno roko zložil posamezne dele v mogočno in zdravo celoto«<sup>81</sup> v pisanju Novic ni prisotna, pišejo le, da »narod srbski od njega (to je Milana — op. M. Š.), ker je bistre glave in navdušen za svojo domovino, veliko pričakuje.«<sup>82</sup> Tudi o tem, da bi srbska politika utegnila biti opora slovenski, ni govora, o kakem podeljevanju vloge Piemonta vseh Jugoslovanov še celo ne. Pa saj od enega izmed »svojemu vladarju vsigdar zvestih narodov«<sup>83</sup> kaj takega tudi ne bi mogli pričakovati.

Ostane nam še primerjava obeh liberalnih glasil, saj nasproti Novicam ne predstavljata enotnega bloka; med njima so pomembnejše razlike, kot bi pričakovali. Prva, očitna, je v tem, da Soča v Beograd ni poslala nobenega poročevalca, čeprav je sprva tja nameraval iti dr. Lavrič,<sup>84</sup> vendar je očitno zaradi vladne prepovedi ostal doma,<sup>85</sup> Jurčič, urednik Slovenskega Naroda, pa je vseeno odpotoval. V svojem pisanju Soča tako kot Novice ne uporablja pojma slovanski duh. Goriški Slovenci se seveda čutijo Slovane, zato preprosto »ljubijo brate Srbe ravno tako, kakor lju-

<sup>75</sup> Novice, 31. 7. 1872.

<sup>76</sup> Novice, 31. 7. 1872.

<sup>77</sup> Novice, 21. 8. 1872.

<sup>78</sup> Glej zgoraj!

<sup>79</sup> Soča, 29. 8. 1872.

<sup>80</sup> Soča, 29. 8. 1872.

<sup>81</sup> Slovenski Narod, 27. 7. 1872.

<sup>82</sup> Novice, 21. 8. 1872.

<sup>83</sup> Novice, 21. 8. 1872.

<sup>84</sup> Soča, 1. 8. 1872.

<sup>85</sup> Soča, 29. 8. 1872.

bijo avstrijski Nemci in Italijani svoje brate onkraj mej.<sup>86</sup> Vendar zgolj ljubezen ne zadošča. Za pravo povezanost med obema narodoma je potrebno nekaj, kar ju vzpostavi kot dve realnosti istega izvenčasnega principa. Ta princip pa je prav slovanski duh, »ki je slavno dokazal, da se mu samo krila mogočna morajo svobodna pustiti, da se povzdigne kakor kraljevi orel v nebeško višino. Slovani, ki se danes srbskih svečanosti v Belgradu udeležujejo, ne slave kneza Milana; nego slave v prvič svobodo in samostalnost slovansko in v drugič plodove slovanskega duha, ki je v Srbiji tako sijajno pobil vsa tujčevska obrekovanja Slovanov, kakor da ne bi bili za kulturo sprejemljivi in ne bi je znali širiti.«<sup>87</sup> Vzpostavitev tovrstne identitete med Slovincem in Srbom, ki je prosta vsakršnih ilirskih popadkov in s pomočjo katere se Slovenec ogleda v Srbu, ne da bi zato moral prenehati biti Slovenec, omogoča drugačno dožemanje v prične politične situacije in možnih političnih perspektiv, zlasti še, ker je povezana z zanikanjem ideologije zvestobe cesarju. Medtem namreč, ko Slovenski Narod dobrih šest tednov pita javnost z najrazličnejšimi poročili o Srbiji in slavi njenega vladarja; ignorantsko preide 42. rojstni dan Njegovega apostolskega Veličanstva Franca Jožefa I., svojega vladarja. Tudi Soča sicer ne posveti mnogo prostora cesarjevemu prazniku, njeno poročilo o slovesnosti, ki so jo ob tej priložnosti pripravili goriški dijaki, ne poudarja zvestobe cesarju,<sup>88</sup> toda to poudari prav v okviru pisanja o Srbiji: »Slovani so Avstrijo zmerom branili in so naši dinastiji tako vdani, da te vdanosti in lojalnosti omajati ne more ljubezen do svojih zunaj avstrijskih bratov.«<sup>89</sup> V nekem drugem članku iste številke pa sta cesar in dinastija povzdignjena na vzvišeni piedestal neskaljene pravičnosti: »*Justitia fundamentum, regnorum*« je bilo geslo rajnkega cesarja Franca I., »*Recta tueri*« pa geslo Ferdinanda I., tedaj dveh vladarjev, katera sta imela absolutno gospodarstvo v cesarstvu in to oba lepo znači. Njegovo Veličanstvo sedanji naš cesar je gotovo pričakoval, da se bode to pravno načelo po novem ustavnem poti toliko bolj uresničilo in da bode osrečilo vse avstrijske narode ... Čas je tedaj, da se po geslih gori omenjenih uresniči Njegovega Veličanstva, našega sedanjega cesarja želja, da bi se pomirili vsi avstrijski narodi.«<sup>90</sup> Soča torej svoje pisanje zabeli z dinastičnim špehom in ga more tako aromatiziranega vsak trenutek postreči slehernemu, ki bi ji očitel greh nelojalnosti. Vendar pa na ta način njeno spogledovanje z mislijo o Srbiji kot jugoslovanskem Piemontu zdrkne na raven otroške igrice, celotno pisanje pa v bistvu ne preseže Novic, je le bolj priostreno. Ne more pa prinesiti nobenih novih momentov v politično zavest Slovencev. Te lahko prinese samo pisanje Slovenskega Naroda, ki iz svojih člankov eliminira zvestobo cesarju. Res je sicer, da Slovenski Narod poziva neki subjekt, naj osvobodi slovanski duh.<sup>91</sup> Poglejmo, kaj to pozivanje pomeni in razkrinkajmo neznanca! Slovenski Narod piše tako: »Dajte samo Slovanom, dajte Slovincem sredstva razvijati se kakor Srbi, naj vse vlade za slovansko šolo, slovansko knjigo, slovansko kulturo tako skrbе kakor slovanska srbska vlada — in ostrmeli bodete gledali, kaj zmore slovanski duh, ako nij zatrt.«<sup>92</sup> Zlahka razvidimo, da je pozvanec avstrijska vlada. To pa ne pomeni izražanja privrženosti monarhiji ali vdanega pričakovanja vladne milosti, temveč izpričuje trezno presojo politične realnosti, v kateri je možno obiti monarha, monarhije pa ne. Hkrati pa (tudi) ta pasus prikaže položaj Slovencev v državi in kritiko tega položaja. S tem smo se dotaknili prvega pomena, ki ga ima pisanje o Srbiji in jugoslovanstvu. Tovrstno pisanje pomeni namreč opozicijo tako privilegiranemu položaju Nemcev (in Italijanov) v slovenskem nacionalnem prostoru kot Nemcev in Madžarov v celotni državi. Ta opozicija je v različni meri prisotna pri vseh treh obravnavanih časopisih. Njim, zlasti pa Slovenskemu Narodu, nasprotuje v okviru

<sup>86</sup> Soča, 29. 8. 1872.

<sup>87</sup> Slovenski Narod, 22. 8. 1872.

<sup>88</sup> Soča, 22. 8. 1872.

<sup>89</sup> Soča, 29. 8. 1872.

<sup>90</sup> Soča, 29. 8. 1872. Primerjajmo s tem izjavo A. Korošca v parlamentu 1913: »Naše zadnje upanje je ostala edinole dinastija! ... cit. po Gestrin-Meljk: Slovenska zgodovina ..., str. 316.

<sup>91</sup> Glej zgoraj opombo 23.

<sup>92</sup> Slovenski Narod, 22. 8. 1872.

vsakdanjih političnih spoprijemov. Laibacher Tagblatt, ki svareč Srbijo pred ne-realnimi Piemontskimi načrti<sup>93</sup> svari prav slovensko opozicijo. Jugoslovanstvo pa ima še drug pomen, a le takšno kot je v pisanju Slovenskega Naroda o Srbiji. Vzpostavitev identitete med Slovencem in Srbom, ki Slovenca usmerja na jug in hkratna eliminacija ideologije zvestobe cesarju je rja, ki znotraj slovenskega dojemanja lastnega narodnega položaja razjeda tisto mesto, ki je v tem dojemanju temeljna predpostavka — Avstrijo kot tako. Enak pomen pa ima tudi protiaustrijsko tistega časa. To šibko in počasno razjedanje slovenske ideološke strukture je v povsem drugih okoliščinah v času pred I. svetovno vojno pogojilo (seveda skupaj s temi okoliščinami) premik protiaustrijskega v sicer še obrobno politično akcijo, v mesecih pred razpadom monarhije pa na mesto kriterija nacionalne radikalnosti. Zapletenosti konkretnih poti spreminjanja ideologije »versko-nravnstveno in dinastično čutečega slovenskega naroda«<sup>94</sup> tukaj ne moremo spremljati, trdimo pa lahko, da je bil ta proces, vzeto v celoti, počasnejši od zaostrovanja nacionalnih nasprotij. Pokažemo pa lahko možni vpliv analiziranega pisanja Slovenskega Naroda na čas pred I. vojno. V Slovanu je 1. 1911 dr. Ilešič priobčil sestavek o Jurčičevem potovanju v Beograd.<sup>95</sup> Članek je zanimiv, ker nam prikaže gledanje na jugoslovanstvo sedemdesetih let 19. stoletja z vidika štiridesetletne distance in novih okoliščin. Avtor izpostavi Jurčičevo jugoslovansko angažiranje v člankih<sup>96</sup> in svoj s številnimi citati iz Slovenskega Naroda opremljeni prispevek zaključí: »Malo smo imeli in imamo Slovenci žurnalstov, ki bi se kakor Jurčič hoteli na lastne oči poučiti o sosedstvu, s katerim je in bo naša usoda tesno spojena, ter vsled tega mogli stvarno in temeljito o njem pisati.«<sup>97</sup> Seveda samemu prispevku dr. Ilešiča ne pripisujem moči razodetja, ki bi koga spreobrnilo, verjetno pa je, da se je na njegovi podlagi kakšen bralec Slovana prepoznal v Jurčičevem delovanju in tako našel zgodovinsko utemeljitev lastnega. S tem sem, upam, odgovoril na vprašanja, ki sem si jih zastavil zgoraj.

Pomudimo se še pri poročanju o samih svečanostih! Slovenskemu Narodu prihajajo poročila iz dveh virov. Prvi vir so razni domači in tuji časopisi, ki jih Slovenski Narod povzema. Omenjajo veliko množico ljudi, okrašeno mesto in splošno navdušenje. Pišejo, da je italijanski kralj odlikoval mladega kneza z redom Sv. Mavricija. Povzemajo tudi kneževu proklamacijo, kjer ta obljublja storiti vse, kar je v njegovi moči, da bo vreden naslednik pokojnega Mihajla, in izraža veselje, da bo vladal kot ustavni knez, priporoča državnim uradnikom skrb za blagor države in poziva vse Srbe k domoljubju. Povzetek prinaša tudi sestavo nove vlade in razdelitev resorjev.<sup>98</sup> Slovenski Narod svoje bralce seznanja tudi s poročilom regentov, ki je hkrati tudi vladni program, in na kratko oriše ustavni sistem Srbije, katerega bistvo je, »nič o narodu brez naroda«. Delo regentov ocenjuje kot zelo uspešno.<sup>99</sup> Ista številka prinaša tudi dopis iz Trsta, ki izraža radost Slovanov ob obalah Jadranskega morja ob Milanovem ustoličenju.<sup>100</sup> Poročila Soče in Novic so prav podobna.<sup>101</sup>

Drugi vir za beograjske dogodke pa so poročila Narodovega urednika Josipa Jurčiča, izšla pod naslovom Belgrajska pisma.<sup>102</sup> Na pomen teh dogodkov opozarja Jurčič enega izmed vodilnih mladoslovencev dr. Vošnjaka v pismu iz začetka avgu-

<sup>93</sup> Laibacher Tagblatt, 28. 8. 1872. Laibacher Tagblatt v svojih številkah 26., 27. in 28. 8. Zelo obširno in objektivno poroča o Srbiji.

<sup>94</sup> Tako je opredelil Slovence ustanovni shod NNS. Povzeto po v op. 37 cit. razpravi, str. 8.

<sup>95</sup> Slovan 1911, str. 337–344. Na ta članek me je opozorila kolegica Tanja Šibli, za kar se ji zahvaljujem.

<sup>96</sup> Dr. Ilešič upravičeno prisodi avtorstvo tudi nepodpisanih člankov Jurčiču, saj je bil ta glavni strokovnjak Slovenskega Naroda za južnoslovansko vprašanje. Primerjaj Prijatelj III, str. 229.

<sup>97</sup> Slovan, 1911, str. 344.

<sup>98</sup> Slovenski Narod, 24. 7. 1872.

<sup>99</sup> Slovenski Narod, 27. 7. 1872.

<sup>100</sup> Slovenski Narod, 27. 7. 1872.

<sup>101</sup> Soča, 29. 8. 1872.

Novice, 28. 8. in 3. 9. 1872.

<sup>102</sup> Slovenski Narod, 27. 8. 1872.

Slovenski Narod, 29. 8. 1872.

Slovenski Narod, 31. 8. 1872.

sta. Predlaga, naj gre v Beograd več predstavnikov, ker je to tudi priložnost za uveljavitev stranke in časopisa.<sup>103</sup> Vendar je na pot odšel sam. Kaj piše Jurčič v Maribor? Piše, da je v Beogradu množica ljudi, veliko tujcev, med katerimi prevladujejo Srbi iz krajev zunaj Srbije. Vrvež na ulicah opisuje takole: »Po vseh ulicah se vlečejo gori in doli cele procesije šetalcev, namešeno in pisano. Tu tropa junaških postav srbskih kmetov v originalni opravi, s širocimi hlačami, srebrnom ovezeno obleko in rudečo cofasto kapo; tam inteligentno-lični narodni vojniki, tu tropa krasnih devojk (o katerih, naj bode — dasi stvar ni politična — hitro in mimogrede mladim Slovencem povedano, da krasnejših nijsem še nikoli nikjer na svetu videl).<sup>104</sup> Jurčič omenja tudi svoje novinarske kolege: urednike Pokroka, hrvatskih Obzora in Vijenca ter nemškega Vaterlanda. Pravi pa tudi tole: »Za judovsko-nemške novine došlo je báje več poročevalcev, kateri pa nima jo vstopa pri narodnih krogih, silijo se torej po vseh kotih in posluške vajo ter izpraševajo s pravo judovsko nesramnostjo...<sup>105</sup> Od Slovencev je poleg njega »radovednega in radopisnega novinarja« prisoten še gospod P., mlad trgovec iz Zidanega mosta, ki ga Jurčič imenuje »patriotičen tourist«. Bila sta zelo prijazno sprejeta in nastanjena v privatnih sobah, »ker v gostilnah je že prepolno in od straha drago.<sup>106</sup> Vzdušje v mestu je polno pričakovanja in navdušenja. Prav poseben vtis je nanj napravilo dvoje. Prvič — srbska narodna vojska: »Vojniki so krepke postave, ti zarjaveli obrazi, vse skozi inteligentni. Kadar pride do boja za zedinjenje Srbstva, (kar je samo vprašanje časa), bili se bodo ti junaci kakor levi. Vidi se jim, da to niso s silo v vojsko vtaknjeni ljudje, vsak je ponosen na svojo puško in uniformo. Slovana, ki je kakor mi vedno naše vojake v tujem jeziku komandovati čul, zanima celo slovanski komando: »na desnu, — na levu, — s ramenu« (poslednji u ali poslednji slog komandant zatega). Kretanja ali gibanja vojakov nima jo tiste lesenosti, tiste na mašino spominjajoče mrtvosti, v katero naš korporal vojaškega novaka uvežba. Ravno tako ni tu, — kakor sem kasneje videl — ni sledu onega odločevanja, one odstranjevalnosti, ki je in deloma še loči pri nas vojaštvo, posebno oficirje od »meščanske kanalje«...<sup>107</sup> Dve številki pred tem slavospevom pa je Narod prinesel pravo nasprotje: »Tekoči mesec ima popolnem vojaški značaj. Kajti sedaj se vršijo vojaške vaje naših rezervistov, v navadnem vojaškem jargonu »Janezov« imenovanih. Na Vižmarjih se vadijo dan na dan topničarji strelom na tarčo, na Fužinah je taborišče en miniature, kjer se vojak praktično vadi, kako si dež napravi pravilno cesto skozi preperelo platno, kako mora vojak pretrpeti vsakojaki smrad in druge neprilike; vmes pa kot »staffage« korakajo po naših ulicah naši čvrsti rezervisti v opravi, ki je vse prej ko impozantna. Naš slavno — bolje rekoč zloglasni aerar ne daje vojakom za vaje dovoljne obleke, tedaj se samo po sebi razume, da vsakdo lahko čestokrat vidi vojake v vojaške suknji a s klobukom s širocimi kraji in črevlji na dreto, raztrganimi civilnimi hlačami itd. Marsikak »Janez« bogme izgleda kakor berač, ki pred Sv. Martinom kleči, ali pa, kakor da bi ga bil kdo iz koruze vzel!...<sup>108</sup> Uničujoča kritika, ki pa dobi ob Jurčičevem povzdigovanju srbske vojske še povsem drug pomen. Druga stvar, ki je Jurčiča navdušila, je bilo to, da v štirih dnevih svojega bivanja v Beogradu ni videl nobenega nereda in niti enega pijanega človeka,<sup>109</sup> kar pa je že spričo številnih zdravic, ki jih je sam opisal, mogoče malo težko verjeti.

Jurčičevo pisanje je izrazito poudarjanje pozitivnih atributov srbstva. To je nujno. Originalnost, krasota žensk, red, treznost, inteligentnost, krepkost itd. so tiste lastnosti, ki ozaveščajo po slovanskem duhu imanentno sopripadnost Slovencev in Srbov, saj je hegeljanski narodni duh za slovanskega učitelja, trgovca, obrtnika,

<sup>103</sup> pismo Vošnjaku. Original ni datiran. Z datumom 10. avgust je objavljeno v Ljubljanskem Zvonu 1889, str. 205. Fotokopijo originala mi je posodil prof. Melik. Tudi njemu se zahvaljujem.

<sup>104</sup> Slovenski Narod, 27. 8. 1872.

<sup>105</sup> Slovenski Narod, 27. 8. 1872.

<sup>106</sup> Slovenski Narod, 27. 8. 1872.

<sup>107</sup> Slovenski Narod, 29. 8. 1872.

<sup>108</sup> Slovenski Narod, 24. 8. 1872.

<sup>109</sup> Slovenski Narod, 31. 8. 1872.

trškega in vaškega veljaka le malo prehud hokus-pokus. Novice teh problemov sploh nimajo. Nič jim ni treba ozaveščati, saj med drugim preprosto povedo, da ima Srbija štiri milijone forintov dobička v trgovanju z Avstrijo,<sup>110</sup> to pa je vsakemu rokodelcu in kmetu jasno. Prav tako preprosto povedo, da je Miloš tisti mož, po katerem je rajnki trgovec Karinger »svojo štacuno »pri Milošu« imenoval in jo z njegovo sliko okinčal...<sup>111</sup> Kogar torej zanima, kakšen je bil Miloš Obrenović, naj gre v Karingerjevo trgovino (če je še obstojala). Pri Jurčiču pa stvar ni tako enostavna. Knez Milan je namreč Srb par excellence, pravi »srbski tipus«.<sup>112</sup> Zato ga natančno opiše. Da je knez duhovit človek, energične nature, popolnem narodno in svetovno izobražen ter široke postave, ki bo v dveh, treh letih prav herkulična,<sup>113</sup> se razume samo po sebi.

Med vse naštete odlike srbstva pa bi se utegnila prikrasti majhna nelagodnost, namreč obdobje srbske podložnosti Turkom. Omenili smo že, da Slovenski Narod ta del srbske zgodovine obravnava prav na kratko.<sup>114</sup> A to ni nikakršno prikrivanje. Poglejmo! »Odkar je 15. junija 1389 na Kosovem polji s smrtjo Lazarja Dušanova država od Turkov pokopana bila, zdihovali so Srbi pet sto let pod muzulmanskimi jarmom, njih dežela je cesta, po katerej so hodili Turki napadat v posavske in podonavske kraje, njih otroci so morali najsramolilniše robovati čestilem polumeseca. Pet sto let je nosil narod čili in junaški robovski jarem. A leta 1804 zbere Črni Jurij srbske junake in osvobodi...«<sup>115</sup> Obdobje podrejenosti nekemu drugemu narodu je za mlado nacionalno zavest gotovo travmatično. Turško obdobje srbske zgodovine pa je travmatično tudi za Slovence in sicer iz dveh razlogov: prvi je v imanentni povezanosti s Srbi, drugi pa leži v tem, da so tudi Slovenci trpeli zaradi Turkov; kar v 19. stoletju še ni izginilo iz ljudstva (ne nazadnje je tudi urednik Slovenskega Naroda avtor zelo popularne knjige o turških časih Jurija Kozjaka). Kako je travma sanirana? S preprostim postopkom, ki naredi iz poraza zmago. Obdobje turškega gospostva je še nekoliko raztegnjeno, tako dolgotrajno najsramolilniše robovanje pa zmore prenesti le narod, ki je »čil in junaški«.

V svojih pismih Jurčič z veseljem ugotavlja, da je v Beogradu dobro poznan. Davorin Jenko, ki je skomponiral tudi novo srbsko himno, ugotovi pa tudi, da poznavanje Slovencev v splošnem ni kdove kako veliko. Zapletel se je bil namreč v pogovor »z dvema krásnima devojkama iz boljših stanov«,<sup>116</sup> ki nista vedeli, da Slovenci obstajajo. Takoj je seveda izkoristil priložnost populariziranja slovenskega naroda in jima razložil, kje Slovenci bivajo. Jurčič zelo natanko opisuje dogodke v Beogradu od baklade 21. avgusta zvečer, slavnostnega spreveda v cerkev in iz nje, vseh mogočih sprejemov (tudi sam je bil v avdienci pri knezu in ga v imenu Slovencev tudi pozdravil) do svečane predstave Sablja kraljeviča Marka avtorja Jovana Đorđevića 24. avgusta zvečer. V Srbiji je, sodi Jurčič, samo vladna stranka. Ljudje so navdušeni za Milana, predvsem, ker pričakujejo v času njegovega vladanja združitev in osvoboditev vseh Srbov. To pričakovanje zelo trezno komentira: »Da ta trenotek ne pride tako brž, kakor nekateri nestrpljivci mislijo, to se ume samo po sebi...«<sup>117</sup> Med ljudmi vlada velika naklonjenost Rusiji, Avstriji pa ne,<sup>118</sup> ker je prepovedala svojim občinam udeležbo v Beogradu in ker so avstrijski policaji v Zemunu vsakega tja namenjenega potnika »strašno šikanirali«.<sup>119</sup>

Jurčičevo pisanje označuje skoraj izključna usmeritev na dogodke politične narave, v čemer je zelo izčrpen (v izvirniku objavi npr. celotno proklamacijo kneza Milana<sup>120</sup>). Na prvi pogled je zanimivo, da se pisatelj Jurčič ne posveča drobnim

<sup>110</sup> Novice, 21. 8. 1872.

<sup>111</sup> Novice, 21. 8. 1872.

<sup>112</sup> Slovenski Narod, 29. 8. 1872.

<sup>113</sup> Slovenski Narod, 29. 8. 1872.

<sup>114</sup> Slovenski Narod, 22. 8. 1872.

<sup>115</sup> Slovenski Narod, 29. 8. 1872.

<sup>116</sup> Slovenski Narod, 31. 8. 1872.

<sup>117</sup> Slovenski Narod, 29. 8. 1872.

<sup>118</sup> Slovenski Narod, 31. 8. 1872.

<sup>119</sup> Slovenski Narod, 29. 8. 1872.

zanimivostim, na katere je gotovo naletel. Vendar jasno distinkcijo napravi že sam, rekoč, da bo pisal le o političnih dogodkih, ostalo pa bo, »če Bog da dobre volje in zdravja«, <sup>121</sup> priobčil v podlistku kasneje. (Ta podlistek ni bil objavljen.) Politika sodi v uvodne članke, literatura v podlistek. Jurčič novinar ni isto kot Jurčič pisatelj, pisanje o politiki ne gre skupaj z literaturo. Tudi to je eden izmed vidikov prevlade političnega vidika v vsem delovanju mladostlovecev, ki se zelo lepo kaže, v že omenjenem članku Jugoslovanstvo: »kdor nič ne terja, nič ne aspirira, ta nič ne dobi. Kdor se tiho v kot stiska; preko tega pojde dandanes brzonoga zgodovina na dnevni red.« <sup>122</sup> Slovenski Narod piše o Srbiji natančna poročila. Velja tudi omeniti, da je Jurčiču v Beogradu uspelo pridobiti stalnega dopisnika, ki se je s poročilom o bakladi v čast ruskemu poslaniku na svečanosti knezu Dolgorukemu prvič javil 3. septembra. Kljub včasih preveč patetični navdušenosti pa lahko rečemo, da so Jurčičeva in druga poročila realna, kot so bila realna tudi slovenska politična pričakovanja.

### Zusammenfassung

#### VERSUCH EINER EINORDNUNG DER BEZIEHUNG DER SLOWENEN ZU SERBIEN 1872 IN DAS VERHÄLTNIS ZWISCHEN DER ÖSTERREICHFEINDLICHEN GESINNUNG UND NATIONALEN RADIKALITÄT

Marko Štuhec

Der Autor analysiert die Veröffentlichungen slowenischer Zeitschriften zu Serbien anlässlich der Einsetzung des Fürsten Milan Obrenović IV. im Jahre 1872 und versucht sie, indem er Unterschiede zwischen den einzelnen Blättern feststellt, in das Verhältnis zwischen der österreichfeindlichen Gesinnung und nationalen Radikalität einzuordnen. Dieses Verhältnis ist seiner Meinung nach in sich widersprüchlich. Die nationale Radikalität definiert er als jene politische, wirtschaftliche und kulturelle Aktivität, die zu einer Differenzierung und neuen Qualitäten der slowenischen Gesellschaft im ausgesprochen slowenischen Sinne beiträgt, und kommt zur Erkenntnis, daß die österreichfeindliche Gesinnung bis zum Ende des Ersten Weltkrieges nicht als deren Kriterium gelten kann. Zugleich jedoch stellt er auch fest, daß die allgemeine Entwicklung des slowenischen Volkes im 19. Jahrhundert — Folge einer so verstandenen nationalen Radikalität — wegen des unlöslichen Gegensatzes zu den grundlegenden Voraussetzungen der Habsburger Monarchie schon an und für sich österreichfeindlich ist, ungeachtet der persönlichen Überzeugung und der Wünsche von Vertretern der nationalen Radikalität. Novice, Soča und Slovenski narod schreiben sehr positiv über Serbien. Doch während die Begeisterung der ersten beiden Zeitschriften vor allem Informationen und Sympathiekundgebungen für die serbischen Brüder vermittelt, setzt J. Jurčič, Herausgeber des Narod, neue Akzente. Sein Schreiben über Serbien als das Piemont aller Jugoslawen und die Projektion der Erfolge des Fürstentums auf den slawischen Geist, woran natürlich auch die Slowenen beteiligt sind, dürfte dem Leser neue Perspektiven eröffnen und jenen Rost bedeuten, der innerhalb der slowenischen Auffassung der eigenen Lage jene Stelle zermürt, die in dieser Auffassung die grundlegende Voraussetzung liefert — Österreich als solches. Dieses sachte und allmähliche Zermürben der slowenischen ideologischen Struktur bildete unter den gänzlich anderen Umständen zur Zeit des Ersten Weltkrieges die Bedingung dafür, daß die österreichfeindliche Gesinnung umschlug in die zwar noch marginale politische Aktion, in den Monaten vor dem Zerfall der Monarchie jedoch in nationale Radikalität.

<sup>121</sup> Slovenski Narod, 27. 8. 1872.

<sup>122</sup> Slovenski Narod, 27. 7. 1872.

## **ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE**

YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 332-611, int. 209

**vas vabi, da kot redni član vstopite v eno izmed slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev**

Društveni člani po nižji ceni prejema osrednje glasilo slovenskih zgodovinarjev »Zgodovinski časopis«, imajo popust pri nabavi knjig iz zaloge zveze, lahko sodelujejo pri strokovnih in družabnih prireditvah društev (zborovanja, predavanja, strokovne ekskurzije in podobno), brezplačno prejmejo zvezino značko in izkaznico ter uporabljajo zvezino knjižico. Potrjena izkaznica ZZDS omogoča brezplačen ali cenejši vstop v številnih domačih in tujih muzejih ter galerijah. Člani slovenskih društev s popustom kupujejo knjige »Slovenske matice«, občasno pa tudi publikacije drugih slovenskih založb.

Za leto 1985 znaša društvena članarina 150 din, članarina z naročnino na »Zgodovinski časopis« pa 1120 din. Za študente je društvena članarina z naročnino polovična — 560 din. Popust imajo tudi upokojenci, dolgoletni člani društva, za katere naročnina s članarino znaša 840 din. Člani pokrajinskih zgodovinskih in muzejskih društev upravi »Zgodovinskega časopisa« poravnajo le naročnino v višini 970 (upokojenci 728 din), če so članarino za tekoče leto že vplačali pri matičnem društvu.

Članarino in naročnino lahko vplačate vsako dopoldne (od ponedeljka do petka) na zvezinem sedežu ali pa s položnico na žiro račun: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, Aškerčeva 12, 50101-678-49040.

Vplačilo vseh članskih obveznosti je možno tudi pri vseh matičnih pokrajinskih zgodovinskih in muzejskih društvih. Tu so njihovi naslovi:

Zgodovinsko društvo Ljubljana, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 4

Zgodovinsko društvo v Mariboru, Muzej narodne osvoboditve, 62000 Maribor, Heroja Tomšiča 5

Zgodovinsko društvo v Ptuj, Pokrajinski muzej, 62250 Ptuj, Muzejski trg 1

Zgodovinsko društvo v Celju, Muzej revolucije, 63000 Celje, Trg V. kongresa 1 (63001 Celje, pp. 87)

Zgodovinsko društvo za Gorenjsko, Gorenjski muzej, 64000 Kranj, Tavčarjeva 43

Zgodovinsko društvo za severno Primorsko, Pokrajinski arhiv, 65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 1/III

Zgodovinsko društvo v Novem mestu, Zavod za šolstvo SR Slovenije — organizacijska enota, 68000 Novo mesto, Glavni trg 7

Muzejsko društvo v Škofji Loki, Muzej na gradu, 64220 Škofja Loka, Grajska pot

Belokranjsko muzejsko društvo, Belokranjski muzej, 68330 Metlika

Zgodovinsko društvo v Slovenskih Konjicah, 63210 Slovenske Konjice  
Klub slovenskih zgodovinarjev in geografov na Koroškem, Postf. 38, 9020 Celovec/Klagenfurt, Avstrija

Zgodovinsko društvo za Pomurje, Pokrajinski muzej, 69000 Murska Sobota, Trubarjev drevored 4

**Zahtevajte prijavnico za vpis pri enem izmed pokrajinskih zgodovinskih društev ali na sedežu osrednje zveze!**